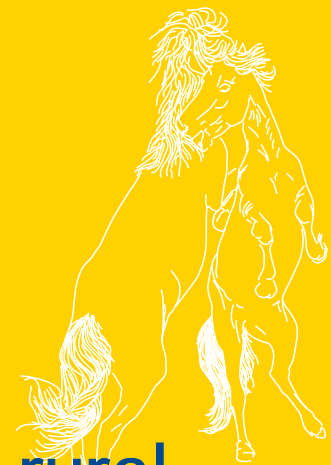

Recursos Rurais

Cursos e monografías do IBADER

O desenvolvemento rural de Galicia

Recursos Rurais

Cursos e Monografías do Instituto de Biodiversidade Agraria e Desenvolvemento Rural (IBADER)

Comité Editorial

Dirección

Pablo Ramil Rego
Inst. Biodiversidade Agraria e Desenvolvemento Rural
Departamento de Botánica
Universidade de Santiago de Compostela

Secretaría

Mª Elvira López Mosquera
Inst. Biodiversidade Agraria e Desenvolvemento Rural
Departamento de Producción Vexetal
Universidade de Santiago de Compostela

Membros

Carlos Alvarez López
Inst. Biodiversidade Agraria e Desenvolvemento Rural
Departamento de Enxeñería Agroforestal
Universidade de Santiago de Compostela

Rafael Crecente Maseda
Departamento de Enxeñería Agroforestal
Universidade de Santiago de Compostela

Elvira Díaz Vizcaino
Inst. Biodiversidade Agraria e Desenvolvemento Rural
Departamento de Botánica
Universidade de Santiago de Compostela

María Luisa Fernández Marcos
Inst. Biodiversidade Agraria e Desenvolvemento Rural
Departamento de Edafoloxía
Universidade de Santiago de Compostela

Agustín Merino García
Inst. Biodiversidade Agraria e Desenvolvemento Rural
Departamento de Edafoloxía
Universidade de Santiago de Compostela

Antonio Rigueiro Rodríguez
Inst. Biodiversidade Agraria e Desenvolvemento Rural
Departamento de Producción Vexetal
Universidade de Santiago de Compostela

Luciano Sánchez García
Inst. Biodiversidade Agraria e Desenvolvemento Rural
Departamento de Producción Animal
Universidade de Santiago de Compostela

Dirección para envíos postais:

IBADER
Instituto de Biodiversidade
Agraria e Desenvolvemento Rural
Universidade de Santiago de
Compostela
Campus Universitario s/n.
E 27002 Lugo, Galicia (Spain)

IBADER
Instituto de Biodiversidade
Agraria e Desenvolvemento Rural

Comité Científico Asesor

Dr. Juan Altarriba Farrán
Dpto. Producción Animal
Universidad de Zaragoza

Dr. José Manuel Barreiro Fernández
Dpto. de Organización de Empresas
Universidade de Santiago de Compostela

Dr. Christian Buson
Institut de l'Environnement
Liffrée, Francia.

Dr. Emilio Chuvieco Salinero
Dpto. de Geografía
Universidad de Alcalá de Henares

Dr. Estanislao De Luis Calabuig
Dpto. de Ecología
Universidad de León

Dr. Francisco Díaz-Fierros Viqueira
Dpto. de Edafología
Universidade de Santiago de Compostela

Dr. Javier Esparcia Pérez
Dpto. de Geografía
Universidad Politécnica de Valencia

Dra. Dalila Espirito Santo
Instituto Superior de Agronomía
Universidad Técnica de Lisboa

Dra. María Teresa Felipó Oriol
Dpto. de Edafología
Universidad Politécnica de Cataluña

Dr. Eduardo Galante
Centro Iberoamericano de la Biodiversidad
Universidad de Alicante

Dr. Domingo Gómez Orea
Dpto. de Proyectos y Planificación Rural
Universidad Politécnica de Madrid

Dr. Helena Granja
Dpto. de Geología
Universidade do Minho

Dr. Jesús Izco Sevillano
Dpto. de Botánica
Universidade de Santiago de Compostela

Dr. Knut Kryzywinski
Botanisk Institut
Universidad de Bergen, Noruega

Dr. Jaume Lloveras Vilamanyá
Producción Vegetal
Universidad de Lleida

Dr. Edelmiro López Iglesias
Dpto. de Economía Aplicada
Universidade de Santiago de Compostela

Dr. Felipe Macías Vázquez
Dpto. de Edafología
Universidade de Santiago de Compostela

Dr. Manuel Madeira
Instituto Superior de Agronomía
Universidad Técnica de Lisboa

Dr. Francisco Maseda Emil
Dpto. de Enxeñaría Agroforestal
Universidade de Santiago de Compostela

Dr. Guillermo Meaza Rodríguez
Dpto. de Geografía
Universidad del País Vasco

Dr. Diego Rivera Núñez
Dpto. de Botánica
Universidad de Murcia

Dr. Antonio Rodero Franganillo
Dpto. de Producción Animal.
Universidad de Córdoba

Dr. Isidro Sierra Alfranca
Dpto. de Producción Animal
Universidad de Zaragoza

Dr. Louis Trabaud.
Dpto. de Ecología.
Universidad de Montpellier

Dr. Eduardo Vigil Maeso
Dpto. de Producción Animal
Universidad de Zaragoza

Dr. Francisco Fraga López
Dpto. de Física Aplicada
Universidade de Santiago de Compostela

Recursos Rurais

Cursos e Monografías do Instituto de Biodiversidade Agraria e Desenvolvemento Rural (IBADER)

nº 4 decembro 2006 ISSN 1698-5427

Desarrollo rural en Galicia

Coordinación: Carlos José Álvarez López - Manuel Francisco Marey Pérez

Curso organizado polo Instituto de Biodiversidade Agraria e Desenvolvemento Rural (IBADER), coa colaboración do Departamento de Enxeñería Agroforestal, a Escola Politécnica Superior, a Consellería de Medio Ambiente e Desenvolvemento Sostible e a Consellería de Medio Rural

Limiar

Dentro do ámbito da actividade investigadora e de divulgación do Instituto de Biodiversidade Agraria e Desenvolvemento Rural (IBADER) da Universidade de Santiago de Compostela, considerouse axeitado realizar dentro do ano 2006 un Curso de Verán sobre "Desenvolvemento rural en Galicia". Esta consideración partía desde dúas ópticas diferenciadas, por unha banda un cambio de orientación política da Administración Autonómica e por outra o interese de reflexionar sobre a situación actual e as perspectivas de futuro do noso medio rural a principios do século XXI.

Con esta iniciativa e a colaboración do Departamento de Enxeñería Agroforestal da Universidade de Santiago de Compostela desenvolveuse un programa moi ambicioso onde se intentaba que os diferentes axentes que interveñen no desenvolvemento do medio rural de Galicia puidesen intercambiar opinións e ideas no ámbito universitario, pero coas características propias dun curso de verán.

Afortunadamente a resposta foi significativa, tanto por parte do alumnado, polo seu número e variedade de procedencias, como dos diferentes relatores invitados. Podemos comentar e agradecer a participación e colaboración, prestada desde o primeiro momento polas Consellerías de "Medio Ambiente e Desenvolvemento Sostible" e "Medio Rural" da Xunta de Galicia, dos Colexios Profesionais, dos diferentes técnicos do ámbito agroforestal, dos representantes dos Centros Universitarios de formación, Centros de Investigación e Centros de Transferencia Tecnolóxica da nosa Comunidade; así como aos representantes sindicais e de diferentes compañeiros en labores universitarias que plasmaron desde diferentes ópticas o desenvolvemento rural de Galicia.

Este número da serie técnica da revista do IBADER, Recursos Rurais, contén os diferentes relatorios presentados no curso. É necesario advertir ao lector que froito da heteroxeneidade das ópticas dos participantes conteñen conferencias cun amplío abanico de criterios, desde documentos e traballos científicos, á enumeración de resultados ou actividades, así como exposición de propostas. O cal o converte nun documento adecuado para reflexionar sobre o futuro do medio rural galego.

Agradecer a todos os participantes no curso, o seu apoio, interese e entusiasmo, sinalando especialmente a aqueles relatores que aceptaron e cumpriron o compromiso de trasladar a súas conferencias a este documento.

Os directores do Curso, novembro de 2006

Nota

Jorge M. Blanco Ballón

Aplicación do Programa PRODER II por parte da Asociación GAL Terra das Mariñas. Algunhas leccións aprendidas

Recibido: 14 Outubro 2006 / Aceptado: 23 Novembro 2006
© IBADER- Universidade de Santiago de Compostela 2006

Resumo A presente comunicación iníciase coa contextualización do territorio onde está traballando o Grupo de Acción Local (GAL) Terra das Mariñas, para a continuación repasar as liñas estratéxicas iniciadas polo Grupo. Revisase a tipoloxía de proxectos auxiliados desde o Programa PRODER II, para finalmente reflexionar sobre o valor engadido que aporta ao territorio, así como algunhas ideas para mellorar a súa actuación e impactos de cara á futura programación.

Palabras clave Desenvolvemento rural · áreas metropolitanas · Coruña · PRODER · impactos

Abstrat In this presentation, we contextualize the territory where the Local Action Group (LAG) *Terra das Mariñas* is working, and we review the strategies developed by the group as well as the types of projects supported by the PRODER II programme. Finally, we reflect on the added value that this programme contributes to the territory and on some ideas aimed at improving the action and impact of the programme for future planning.

Key words Rural development · metropolitan areas · Coruña · PRODER · impacts

Descrición do territorio de actuación do "Terra das Mariñas"

O Programa PRODER II xestionado pola Asociación Terra das Mariñas ten como ámbito de intervención a Comarca da Coruña (coa excepción do concello de A Coruña), sendo por tanto oito os municipios implicados: Abegondo, Arteixo, Bergondo, Cambre, Carral, Culleredo, Oleiros e Sada.

Representa unha superficie aproximada de 435 km², e unha poboación duns 120.820 habitantes, o que implica unha densidade de poboación media de 278 habitantes/Km².

Esta densidade media pode resultar enganosa, pois existen parroquias (as máis próximas á cidade da Coruña cunha densidade de poboación que sobrepasa os 1.500 habitantes por quilómetro cadrado, fronte a outras que non chegan aos 65 hab./Km².

A comarca comparte a dinámica poboacional do Eixo Atlántico, con concellos que medran todos eles en número de habitantes, aínda que con diferencias internas importantes.

A ocupación por sectores mostra un 4% de ocupados no sector primario, fronte a un 33,2 % no sector secundario e un 62,8 % ocupado nos servizos. Respecto á taxa de paro, ronda o 12 % (5 % en homes e 7 % en mulleres). Pode sinalarse como necesidade que está estrangulando o crecemento a dispoñibilidade de para actividades empresariais, abríndose como oportunidade para a creación de emprego o futuro Porto Exterior radicado no municipio de Arteixo.

Respecto do medio físico, existen catro espazos incluídos na Rede Natura (parte de Costa da Morte e do complexo fluvial Mandeo-Mero, así como o Encoro de Abegondo-Cecebre, que provee de auga potable a gran parte da comarca e a cidade da Coruña, así como a Costa de Dexo, onde se atopa o Xeixo branco, declarado monumento natural). Esta superficie protexida abarca un total de once quilómetros cadrados (que representa o 2,5 % do total do territorio).

Así mesmo existen outra serie de espazos con menor nivel de protección, como o Monte Xalo ou Monte Castelo (únicos Montes veciñais en Man Común da comarca).

O Grupo de acción local “Terra das Mariñas”

O Grupo de Acción Local Terra das Mariñas constitúese como asociación sen ánimo de lucro a mediados do ano 2002, cuns vinte socios fundadores, dos que oito deles son as entidades locais. Na actualidade ronda os cuarenta socios, tras ter sido incorporado novo tecido asociativo.

Os socios organízanse en cinco mesas sectoriais, elixindo cada mesa o seu representante/s en Xunta directiva. As mesas son as seguintes: Mesa do sector primario e produtos locais; Mesa do sector turístico; Mesa do sector empresarial e asociacións de empresarios; Mesa do medio ambiente e asociacións recreativas, culturais e veciñais; Mesa da artesanía, mulleres e xóvenes.

A finais do ano 2002, a Axencia Galega de Desenvolvemento Rural (AGADER), resolve a concesión dos Programa PRODER II e AGADER, resultando o GAL Terra das Mariñas beneficiario dun Programa PRODER II. Este programa que se vai aplicar ata finais do ano 2006, ten unha dotación de fondos públicos de seis millóns de euros (FEOGA, Ministerio Agricultura, AGADER e administracións locais), pretendendo mobilizar tres millóns de euros de fondos provenientes da iniciativa privada.

A Estratexia de desenvolvemento rural

O proceso de identificación da estratexia de desenvolvemento previo á concesión do Programa PRODER II, desenvolveuse nun período moi curto de tempo, polo que o documento de partida eran una serie de iniciativas que se tiñan recollido, así como algún sector de interese co que traballar, non conseguindo ter iniciada algunha dinámica de traballo con colectivos concretos. Sinalar asimesmo, que o inicio do programa coincidiu coa renovación dos representantes públicos municipais, polo que a súa posterior incorporación ao GAL produxo tamén certa ralentización no funcionamento.

A medoloxía de traballo dos programas de desenvolvemento rural baseados no enfoque LEADER é complexa e moitas veces difícil de explicar e de poñer en marcha, polo que o programa ten padecido este retraso inicial ata hoxe en día.

A estratexia de desenvolvemento posta en marcha pode resumirse en estes catro eixos: 1) Apoio ás actividades propias do medio rural (producción agropecuario e agroindustria); 2) Apoio ás iniciativas relacionadas coa mellora do entorno e o medio ambiente; 3) Apoio ás actividades turísticas ligadas ao medio rural e 4) Apoio ás iniciativas que redunden na mellora da calidade de vida e dos servizos á poboación, así como na modernización dos sectores produtivos locais.

Desenvolvemento e aplicación do programa

Os proxectos englobables dentro do Programa PRODER II poden clasificarse en dous grandes grupos: os produtivos, que están promovidos xeralmente por sociedades ou persoas físicas, e buscan desenvolver unha actividade

económica e xerar beneficios, e por outra banda están os non-productivos, que son proxectos xeralmente promovidos por entidades sen ánimo de lucro ou entidades locais.

Proxectos produtivos apoiados dentro do Programa PRODER II

Na táboa seguinte se recolle a evolución dos proxectos presentados desde o inicio do Programa ata xuño de 2006.

AÑO	2003	2004	2005	2006
Nº proxectos	8	17	35	22
Inversión (€.)	300.000	700.000	2.000.000	1.250.000
Emp. creados (acumulado)	12	23	41	50

A continuación se recolle un resumo da tipoloxía de proxectos aprobados dentro do Programa PRODER II:

Empresas transformadoras (madeira, etc.)	28 %
Turismo (alox., restaur., servizos)	26 %
Recuperación patrimonio edificado e medio ambiental	18 %
Artesanía (venta, produc.madera)	9 %
Servizos poboación (centro día, vivenda comunitaria, etc.)	9 %
Estudios: diagnose e plans acción. (queixo, horta, pan, turismo)	10 %

Proxectos non-productivos

Nesta clasificación atópanse os proxectos que non buscan ánimo de lucro, senón unha mellora da “infraestrutura” ou do coñecemento, ou desenvolver tecido empresarial animando á cooperación, para permitir unha posterior posta en valor de determinado recurso, englobándose dentro deste ámbito os proxectos promovidos polas entidades locais e polo propio GAL Terra das Mariñas.

O GAL ten sido promotor de diversos proxectos non-productivos, sendo ésta a forma de visualizar a aposta polos sectores estratéxicos do territorio:

- Deseño dun Plan de desenvolvemento turístico para toda a comarca, así como o desenvolvemento de determinadas actuacións promocionais relacionadas co turismo (edición de material promocional, asistencia a feiras, etc.)

- Estudio para o desenvolvemento das producións agrarias comarcais (horta, pan de Carral e viveiros produtores de planta ornamental)

- Estudio para a posta en valor das producións de queixo na comarca

- Posta en marcha dunha rede restaurantes de comercialización dos produtos locais

Asimesmo, desde a Asociación Terra das Mariñas se está apoiando o proceso de modernización da área amparada como Viño da Terra de Betanzos, a través dun Proxecto

Innovador de AGADER, conducente a mellorar a calidade dos viños, a que se recoñezan as variedades autóctonas, únicas en Galicia, e a estudar unha futura ampliación do territorio.

O valor engadido do enfoque de traballo dentro dos GAL

A continuación se recollen unha serie de ideas polas que o autor pensa que o modelo de desenvolvemento dos GALs (comarcal e de abaixo-arriba), aporta novas respostas á resolución de problemas e a facer máis eficaces os esforzos de avanzar no desenvolvemento integral de Galicia e na súa vertebración comarcal.

- Os programas de desenvolvemento rural nacen cunha visión supralocal (comarcal) para afrontar os procesos de desenvolvemento, o que permite integrar novos axentes e actores neste proceso, permite interconectar sectores aparentemente alonxados, permite acadar economías de escala na aplicación de recursos; permite integrar o traballo en rede con outros axentes (Axencias desenvolvemento local, Técnicos locais emprego, etc.), e por último permite a introdución do GAL en determinados foros, moitas veces “pechados” para estruturas locais.

- Os programas de desenvolvemento rural permiten diseñar estratexias específicas para especificidades produtivas comarcais, así como animar estos procesos que doutra forma quedarían parados por falta de técnicos ou liderazgo local.

- Os GALs permiten reforzar as capacidades dos municipios (técnicas, políticas), así como contribuir á resolución de problemas “enquistados” no local.

- A proximidade a promotores/as permite un mellor coñecemento destes, das súas capacidades e necesidades, e en definitiva de aportar solucións. Os aspectos afectivos cobran tamén importancia dentro das múltiples dificultades que afrontan os emprendedores/as durante a posta en marcha das súas iniciativas.

- O feito de sentarse á mesma mesa axentes públicos e privados permite unha rápida resolución de problemas.

- Os GAL son tamén estruturas pequenas e “elásticas”, que permiten abordar solucións imaxinativas de xestión interna e interrelacións cos diferentes proxectos. Sinalar que existe un elevado risco de caer no “voluntarismo”, en certa medida implícito no noso traballo (extensión das xornadas laborais para adaptarse ás necesidades dos promotores/as; adecuacións horarios reunións, etc.).

- No caso concreto de Terra das Mariñas a posta en marcha de determinados proxectos ten permitido captar novos fondos (efecto palanca) para o territorio, así como dar pé o xurdimento de novos programas de mellora (Axenda 21, Plan dinamización turística).

Algunhas leccións aprendidas da aplicación do programa e necesidades para o futuro

Unha das razóns da lentitude da posta en marcha do programa ten sido que o desenvolvemento rural está máis ligado ao concepto de proceso (de introducir novas variábeis nunha situación estancada para provocar “que pase algo”), que ao concepto de proxecto (limitado no tempo, programable e parametrizable). Isto é resultado do traballo coa “materia prima” coa que traballan os GAL, as persoas e os grupos sociais, o implica que antes de calqueira actuación que xurda coa idea de ser perdurábel, haberá que considerar variábeis como a confianza das persoas coas que se quere traballar, confianza tanto no Programa, no GAL como no seu equipo técnico.

Outro dos elementos clave é dispoñer dunha rede de intercambio de información, tanto formal como informal, con outros GALs, con Agader, coas diferentes consellerías (Medio rural, Medio ambiente, etc.), coas empresas prestadoras de servizos, etc., que servirán para resolver problemas, para poder prestar asesoramento a promotores máis alá da estricta tramitación dunha axuda ou de transmisión de información, para coñecer a seriedade destes promotores/as, ou para que os proxectos que promova o GAL ou outra entidade encaixen ou complementen calqueira outra actuación pública superior.

Necesidade de maior ambición por parte dos GALs e dos programas, buscando constituirse en verdadeiras Axencias de desenvolvemento comarcal en todo o seu sentido, con mellores dotacións de persoal técnico e programas máis ambiciosos, buscando un impacto maior na economía da súa comarca e o liderazgo do proceso de mellora e proxección económica. Será clave para isto mellorar a capacidade técnica, organizativa e de xestión das persoas encargadas da xerencia destes programas, e ser conscientes de que en moitos casos e con pequenas iniciativas, estase contribuíndo a modernizar o país e as súas estruturas.

De cara á aplicación dos novos programas sería interesante mellorar a diagnose inicial ou punto de partida de cada territorio, obrigando a definir unha estratexia concreta e avaliable, de xeito que os programas non remanten transformándose nun agregado de pequenos proxectos.

Se considera unha asignatura pendente o “empoderamento” dos GALs como vertebradores da estratexia de desenvolvemento rural fronte á sociedade civil e fronte a outras institucións ou entidades públicas xestoras de fondos, de feito que teñen que chegar a converterse na referencia de calqueira política que se pretenda poñer en marcha de xeito coordinado por varias entidades locais.

Sinalar por último o papel destacado que deben xogar os GALs como verdadeiros “animadores” do proceso de desenvolvemento, intevíndo activamente nos procesos e servindo de ponte nesta vindeira programación entre as necesidades de innovación dun territorio e das súas empresas, e os centros e prestadores de servizos tecnolóxicos.